

УДК 159.922.4(477.8)

Б. Г. Гвоздецька

ОСОБЛИВОСТІ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ МЕШКАНЦІВ ПОГРАНИЧЧЯ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ (НА ПРИКЛАДІ ЛЬВІВСЬКОЇ ТА ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ)

Стаття присвячена дослідженню пограниччя Карпатського регіону на прикладі Львівської та Івано-Франківської областей. Проаналізовано особливості та відмінності ідентичностей мешканців пограниччя Карпатського регіону.

Ключові слова: *Карпатський регіон, пограниччя, ідентичність, самоідентифікація, Львівська область, Івано-Франківська область.*

The article deals with the analysis of the Carpathian boarder region based on the example of the Lviv and Ivano-Frankivsk areas. The identity peculiarities and differences among the Carpathian region residents have been analyzed.

Key words: *Carpathian region, boarder region, identity, self identification, Lviv region, Ivano-Frankivsk region.*

Територія нашої держави є внутрішньо неоднорідною. Природні ландшафтні особливості та протяжність території є однією з причин регіональних відмінностей, що виявляється у стилі життя і культурних традиціях. Пограниччя відноситься до периферійних територій держави, які мають дещо інший розвиток, ніж центральні території, зокрема, вони зазнають більшою мірою впливу сусідів у економічній, політичній, культурній сферах життя.

Така ситуація склалася сьогодні на пограниччі Карпатського регіону. За останні два десятиліття тут відбулися значні соціальні зміни: передусім, значне розширення прав і можливостей соціальних суб'єктів пограниччя; посилилася інтенсивність міжгрупових контактів; значного розвитку набрала міжнародна співпраця у таких сферах, як соціальна, економічна, політична, медична, наукова, технологічна, набув важливості такий фактор, як міжетнічна взаємодія. На сьогоднішній день усвідомлення жителями пограниччя своєї індивідуальної та групової ідентичності стало вельми актуальним і потребує всебічного вивчення та дослідження.

Досить глибокої наукової розробки поняття пограниччя отримало у працях польських дослідників: А. Садовського, А. Клоковської, М. Щепанського, Г. Бабінського, З. Круча, Ю. Хлебовчика, Г. Красовської. Однак кожен із них висвітлював розуміння пограниччя через дефініції.

А. Садовський, наприклад, розглядає пограниччя у трьох площинах: просторовій – прикордоння як територія, що лежить поблизу кордону чи далеко від центру; суспільно-культурній – прикордоння як просторовий суспільно-культурний контакт між двома і більше народами чи етнічними групами; особистісно-культурній – прикордоння як місце формування нової людини та її культури [4, 5].

Відома дослідниця міжкультурної взаємодії А. Клоковська запропонувала дві дефініції цього поняття:

- у вузькому розумінні пограниччя вона розглядає як територію, розташовану між двома етнічними чи регіональними теренами, котра характеризується етнічними чи національним змішанням, що є результатом просторової близькості;

- у широкому розумінні пограниччя – це будь-яке сусідство культур, яке виникає із змішаної генеалогії чи шлюбів, із членства в національній чи етнічній меншості на території, яка домінує над іншою національною культурою; з еміграційної ситуації [10, 125].

Ще один підхід представлений у працях М. Щепанського. Пограниччя він пов'язує з державними кордонами і політичними практиками. „Пограниччя – територія навколо минулих і теперішніх політичних кордонів, яка була розділена ними в минулому чи сьогодні і знаходиться у двох чи більше державах” [13, 36].

З. Круч акцентує свою увагу на соціокультурному характері пограниччя. Він обґрунтував, що пограниччя являє собою „новий соціально-економічний простір” для формування якого необхідна наявність державних кордонів, у результаті функціонування яких утворюються раніше невідомі типи економічних, культурних і соціальних відносин, а також виникають взаємини між спільностями, які проживають на території пограниччя [14, 45].

Вивченням етнічних процесів в українському пограниччі займалися такі українські дослідники: О. Болдецька, І. Кононов, А. Круглашов, М. Макара, І. Минович, К. Шестакова. Різним аспектам пограниччя були присвячені роботи: О. Грицай, О. Даниленко, О. Крисенко, І. Мухіна, О. Пригаріна, М. Чугуєнко, Є. Юрійчук.

Мета цієї статі – показати, що пограниччя Карпатського регіону є неоднорідним і всі його мешканці у залежності від області відзначаються своїми особливостями та відмінностями ідентичностей.

Століття назад пограниччя відзначалося такими характеристиками, як периферійність, недоступність, низький рівень населеності, низький рівень розвитку, залежністю та підпорядкованістю, багатокультурністю. З позицій сучасних поглядів пограниччя, вже не розглядається як характеристика віддаленості від центру, культурної відсталості, а, швидше, як наявність додаткових можливостей економічного і соціокультурного розвитку. Зони

пограниччя мають подвійне положення в соціально-географічному просторі держави, будучи одночасно і центром, і периферією. Являючись периферією держави, територія пограниччя стає центром регіону, життя якого визначається наявністю кордону. Виходячи з цього, можна говорити про регіональну культурну гомогенність пограниччя на противагу внутрідержавної гетерогенності.

З точки зору світосистемного аналізу пограниччя розглядається як новий політичний, економічний і культурний феномен, набуваючи особливого значення в умовах руйнування Вестфальської системи міжнародних відносин, „розмивання” державного суверенітету і змінення функцій національної держави, для яких була характерна гіпертрофія бар’єрної функції державного кордону і елімінація локальних особливостей в середині держави [1, 5].

Про специфічну культуру пограниччя згадував відомий польський етнограф Ю. Хлебовчик: „Пограниччя є територією зіткнення і існування різних мовних і етнічних груп, для яких характерний специфічний розвиток” [9, 21]. У цьому контексті В. Кочан відмічає три важливі риси культури пограниччя:

- пограниччя є територіально прив’язаним, виступає як специфічний регіон;
- культура пограниччя розкриває нам свою специфіку через взаємодію соціокультурних спільностей;
- культура пограниччя володіє власною динамікою розвитку [4, 166].

Завважимо, що у прикордонних регіонах значно інтенсивніші контакти між багатьма етнічними групами, що часто призводить до розмивання етнічної самототожності мешканців та самовизначення радше у категоріях місця проживання чи регіону, ніж у національних категоріях (як „тутешній” або „ані той, ані той”) [5, 271]. А. Клоковська вважає, що: „Особливий випадок становить життя індивіда в умовах пограниччя різних культур. Тут є подвійний вплив на свідомість індивіда щодо його національного визначення: або ситуації пограниччя культур загострює цю свідомість і викликає захисні настанови щодо чужої національності та культури, чи навпаки, - зміцнюючи різні культурні впливи призводить до їхньої амальгамації та до неясного, складного національного самовизначення чи взагалі до відсутності будь-якого виразного самовизначення індивіда” [10, 139].

Простір прикордонних, сусідніх культур не обов’язково розглядати тільки в географічно-політичному сенсі. На нього можна подивитися і з точки зору близькості чи змішування індивідів різних національних ідентифікацій. Впливи різних культур, принаймні, їхніх фрагментів, не слід обмежувати тільки ситуацією геополітичного прикордоння чи станом національних меншин у багатонаціональному суспільстві. Вони можуть бути

наслідком подорожей, участі в міжнародних рухах та інституціях, нарешті, обміну широкою культурною інформацією, яку транслують мас-медіа. Такого роду культурні впливи, зрозуміло, не призводять остаточно до радикальної зміни індивідуальної етнічної ідентичності. Натомість вони можуть підсилювати чи послаблювати етнічне самовизначення індивіда та його ідентифікацію з національною культурою [8, 37].

З цього приводу Коржов Г. пише, що: „Часто-густо на пограничних територіях спостерігалась інтенсивна міграція, змішування різних народів і становлення сталих територіальних ідентичностей, які відтіснили на задній план ідентичність національну” [3, 108].

Автори, які розробляють проблематику національної ідентичності, зазначають, що концепт національної ідентичності має близьку спорідненість з такими поняттями, як нація і держава. Ключовим моментом у самовизначенні всякої нації є її національна свідомість, тобто усвідомлення її членами самого факту існування своєї нації як відокремленої від інших націй, існування у членів нації почуття належності до даної людської спільноти та ідентифікація з нею.

Нація, мабуть, є, передусім, культурною цілісністю, а держава – політичним утворенням. Тому ідея національної держави – це ідея політичної цілісності, в рамках котрої об’єднуються люди із спільною історією, культурою, мовою тощо. Звідси національна ідентичність щільно пов’язана з почуттям спільної долі, спільної пам’яті, спільних переживань тощо.

Ідентичність – концепт багатомірний. Національна ідентичність у цьому відношенні охоплює та містить в собі багато різноманітних і взаємозалежних вимірів: політичних, правових, економічних культурних, соціальних, етнічних, релігійних, історичних, територіальних тощо. Дослідники, які вивчають проблему національної ідентичності як на теоретичному, так і на емпіричному рівні, приділяють головну увагу питанням формуванням нації-держави, становлення політичної нації, особливостей „етнічного” та „громадського” націоналізму, національного вибору, зміцнення національних інтересів, національних символів і почуттів, національної гордості та патріотизму тощо [7, 160].

Територіальна ідентичність (ТІ) – це сприйняття індивідом себе як представника певної „уявленої спільноти” (за Б. Андерсеном), яка ґрунтується на єдності території проживання, історії та традицій, соціокультурного досвіду, ціннісних орієнтацій та способу життя. Важливим є питання масштабу або кордонів тієї території, з якою індивід себе ототожнює. Запропонований термін ТІ можна розглядати як узагальнене поняття з найширших і найменш визначеним об’єктом співвідношення. Територіальна ідентичність може стосуватися об’єктів різного масштабу та змісту, таких як місце проживання, мікрорайон, район, локальна община,

територіальна громада, селище, місто, регіон, країна, субконтинент або континент загалом і навіть земна куля. У процесі підсилення локальних і регіональних складників самоототожнення національний компонент ставав малопомітним або взагалі не релевантним у життєвому світі місцевих мешканців. Не є винятком у цьому плані й сучасна Україна, яка поєднує в собі не однорідні в культурно-національному, економічному, ціннісно-світоглядному аспектах регіону [3, 108].

Характерною особливістю ідентичностей відзначається пограниччя Карпатського регіону, який займає крайню західну прикордонну територію країни та знаходиться на території Карпат, Передкарпаття та Закарпаття. Площа його становить 56,6 тис. км² (9,4% території України). Сюди входять чотири області: Львівська, через межі якої проходить західний кордон з Польщею; Івано-Франківська на крайньому півдні, 50 км, є державним кордоном України з Румунією; Чернівецька область у південно західній частині України, яка межує з Румунією та Молдовою; Закарпатська область, яка межує з чотирма державами: на півдні з Румунією, на південному заході з Угорщиною, на заході зі Словаччиною, на північному заході з Польщею. Карпатська зона західноукраїнського регіону відзначається яскравою етнографічною своєрідністю. Вона поділяється на три історико-етнографічні райони: Гуцульщину, Бойківщину і Лемківщину [2, 137].

Беручи до уваги українську національну та державну історію, варто відзначити особливості пограниччя Карпатського регіону. З одного боку, офіційний західний кордон часто вважається межею східної цивілізації в культурному, релігійному, політичному та правовому сенсі. З іншого боку, він швидше поєднує, ніж розділяє жителів пограниччя, які мають подібну історію, порівняно молоду державність і схожий цивілізаційний досвід. У 1990-х роках ці громади започаткували процес відсторонення від соціалістичного світу з його організаційними, політичними та промисловими структурами [6, 60]. Якщо давати загальну характеристику пограниччя, то пограниччя Карпатського регіону слід віднести до перехідного пограниччя – регіон активної культурної взаємодії, плавної зміни набору культурних ознак від однієї територіально стабільної культури до іншої. Це історично зумовлені пограниччя, властивості яких являються результатом довготривалого історичного розвитку. За кількістю межуючих соціокультурних спільностей Львівська та Івано-Франківська області є бікультурними пограниччями, адже вони межують тільки з одним сусідом Львівська з Польщею, а Івано-Франківська з Румунією; Закарпатська та Чернівецька області є полікультурними пограниччями, вони межують з багатьма сусідами, так Закарпатська – з Угорщиною, Румунією, Словаччиною, а Чернівецька – з Румунією та Молдовою. За ступенем культурної дистанції між межуючими соціокультурними спільностями ці регіони слід віднести до культурно варіативного пограниччя, яке

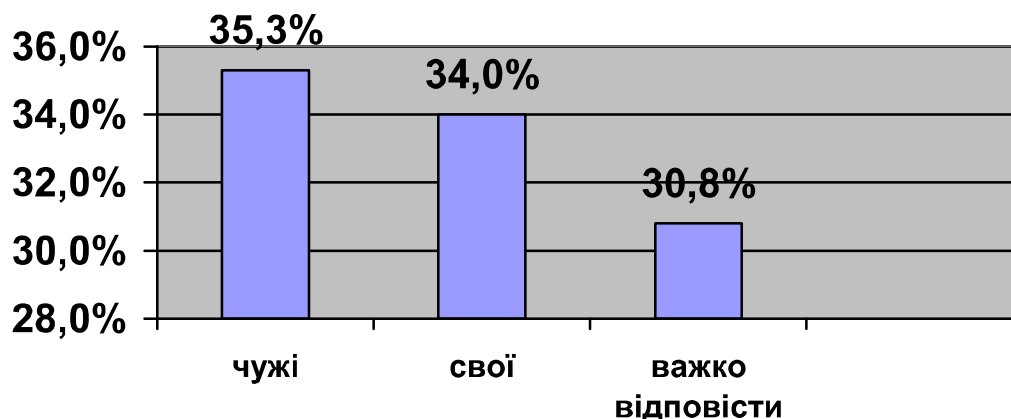
ВИПУСК 4

представляє собою співіснування близьких культур. За домінуючими функціями в „роботі” державного кордону то це відкрите пограниччя. Тут переважає контактна функція кордону, яка зумовлює високу активність транскордонних комунікацій, стабільність економічних і соціокультурних зв'язків між територіями пограниччя.

На підтвердження наведених думок скористаємося результатами соціологічного опитування, яке було проведено з січня по червень 2010 р. в межах Карпатського регіону – Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької та Закарпатської областей. За репрезентативною вибіркою було опитано 800 респондентів різних вікових груп. У цій статті увага буде приділена Львівській та Івано-Франківській областям, які є деякою мірою схожі між собою своїми бікультурними пограниччями.

Так, на запитання „Чим для Вас є кордон?” думки респондентів розділились майже порівну, це „межа, яка відділяє свої від чужих” відповіли – 35,3% опитаних респондентів, 34,0% – вважають що по той бік кордону „свої” і 30,8% не змогли визначитися (див. рис. 1).

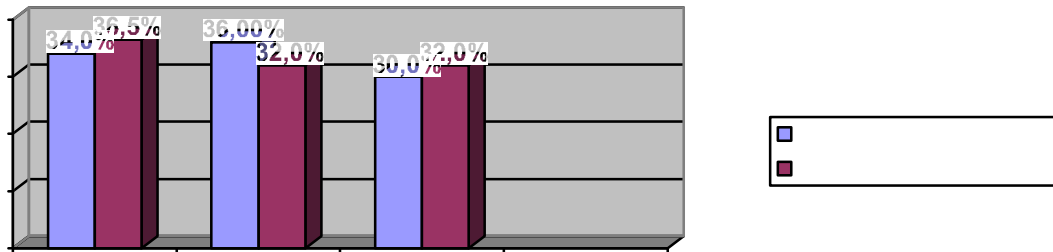
Рисунок 1.
Ідентифікація мешканців пограниччя що до своїх сусідів, (%)

Якщо розглядати по областях, то респонденти Львівської області ідентифікують сусідів у більшості як „своїх” – 36%, тоді як жителі Івано-Франківської області у більшості вважають своїх сусідів – „чужими” – 36,5% (див. рис. 2).

Рисунок 2.

Ідентифікація мешканців пограниччя,
що до сусідів по областях, (%)

Пограниччя Львівської області характеризується інтенсивнішою взаємодією та міграцією, ніж пограниччя Івано-Франківської області. Це і зумовлює більшу ідентифікацію категорії „своїх”. Також можна побачити чітку відмінність між областями залежно від вікової групи (див. табл.1).

Таблиця 1.

Залежність ідентифікації мешканців
пограниччя що до свої сусідів від віку респондентів,(%)

По той бік кордону	18-29		30-39		40-49		50-59		60-старші	
	Л.	І.-Ф.	Л.	І.-Ф.	Л.	І.-Ф.	Л.	І.-Ф.	Л.	І.-Ф.
Чужі										
Свої										
Важко відповісти										
Усього										

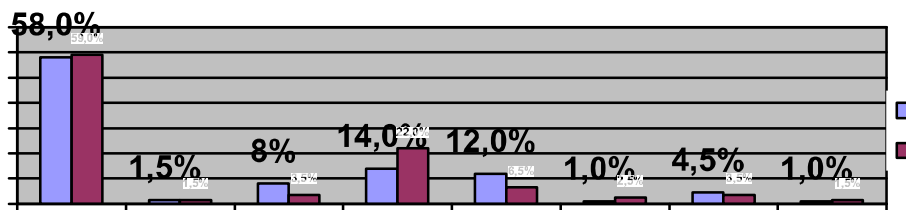
Вікова категорія «молодь» відзначається найбільшою невизначеністю – 42,6% та 45,0%. Це зумовлено тим, ідентичності та ідентифікації у такому віці ще остаточно не сформовані і продовжують формуватися. Але більшість

ВИПУСК 4

все ж таки переважає за відповіддю „чужі” – 37,0% та 32,5%. Щодо респондентів працездатного віку то тут видно чітку лінію відмінностей між областями. Мешканці Львівщини ідентифікують більшою мірою сусідів як своїх, вік: 30-39 – 41,4%, 40-49 – 41,5%, 50-59 – 43,9%. Мешканці Івано-Франківщини вважають, що по той бік живуть у більшості „чужі”: 30-39 – 34,4%, 40-49 – 44,4%, 50-59 – 46,8%. Між віковою категорією пенсійного віку різких відмінностей немає, більшість одностайні у відповіді „свої” це 43,8% Львівської області та 38,6% Івано-Франківської обл.; така диференціація зумовлена обставинами, які склалися історично.

У структурі національно-просторових ідентичностей серед опитуваних мешканців пограниччя перше місце посідає національно-державна ідентичність відповідно 58,0% - Львівська та 59,0% Івано-Франківська області. Друге місце посідає регіональна ідентичність: 22,0% мешканців Івано-Франківщини та 14,0% Львівщини. Жителями пограниччя ідентифікують себе відповідно 12,0% - Львівщини та 6,5% Івано-Франківщини. Хотілося б звернути увагу на те, що мешканці пограниччя Львівської області характеризуються подвійною ідентичністю 8,0% опитаних (див. діаграм. 3).

Діаграма 3.
Показники просторово-територіальної самоідентифікації жителів пограниччя Львівської та Івано-Франківської областей, (%)

Аналіз залежності самоідентифікації мешканців пограниччя від віку респондентів, показав, що всі вікові категорії у своїй більшості ідентифікують себе як українці, особливо старші вікові групи відповідно 67,0% та 67,4%. Однаковою мірою спостерігається відчуття регіональної

ідентичності, вищою воно є у віковій категорії 30-39 років – 29,5%. Жителями пограниччя самоідентифікується в основному молодь – 11,7% та люди працездатного віку (30-39, 40-49) – 19,7% та 14,7%. Це свідчить, на нашу думку, про те, що це порівняно нова ідентичність, яка нещодавно утворилася. Серед мешканців пограниччя спостерігається досить високий рівень ідентифікації, пов'язані з двома національностями, найбільш серед вікової групи 40-49 років – 13,2%, молодь – 3,25%, інші вікові категорії до 5%. Інша національність майже відсутня, лише у старших вікових групах її присутність склала 2,3% - 50-59, та 3,4% 60 і старші. Серед респондентів виявилися і такі, хто, незважаючи ні на що, відчуває свою належність, передусім, до радянських часів, радянського минулого. Таких було 5,7% - 50-59 років, та 2,2% - 60 і старші. Європейцями відчули себе усі вікові категорії, проте, привертає увагу рівень цієї ідентичності у молодіжному середовищі – 6,4%. „Неідентифікованих” респондентів, які не змогли визначити свою національно-просторову ідентичність не виявилось тільки у двох вікових групах 30-39 та 60 і старші. Цікаво, що найбільший відсоток склала вікова група 50-59 – 2,3%, та молодь – 2,1%. Молодь, очевидно, тому, що ще до кінця не визначилася і продовжує формувати свою ідентичність, а вікові групи 40-49, 50-59 опинилися на переході до нових соціальних умов і втратили приналежність до конкретної спільноти набули такої риси як маргінальність (див. табл.2).

Таблиця 2.

Залежність показників просторово-територіальної самоідентифікації жителів пограниччя від віку респондентів, (%)

Національно-просторові ідентичності	Вік				
	18-29	30-39	40-49	50-59	60-старші
українець	55,3%	42,6%	54,4%	67,0%	67,4%
інша національність	1,1%	0%	0%	2,3%	3,4%
однаковою мірою	3,25%	4,9%	13,2%	4,5%	4,5%
мешканець області	20,2%	29,5%	14,7%	9,1%	19,1%
житель пограниччя	11,7%	19,7%	14,7%	3,4%	1,1%

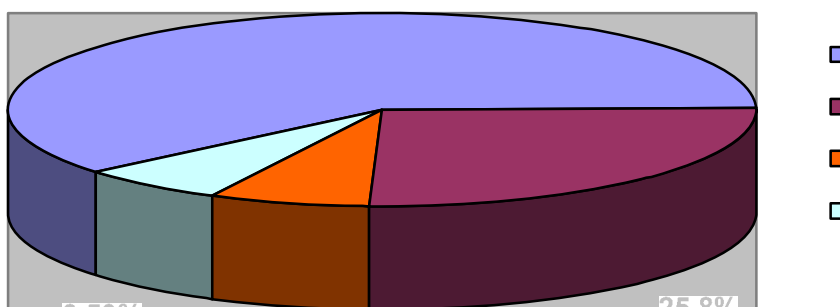
ВИПУСК 4

радянська людина	0%	0%	0%	5,7%	2,2%
європеець	6,4%	3,3%	1,5%	5,7%	2,2%
важко відповісти	2,1%	0%	1,5%	2,3%	0%
усього	100%	100%	100%	100%	100%

На запитання «Яким, на Вашу думку, має бути кордон?» , більшість хотіли б його бачити прозорим для перетину – 61,0% опитаних респондентів, 25,8% - вважають, що він має бути відкритим для окремих груп, 6,8% - мешканців пограниччя бачать його непроникним і 6,5% - ще не визначилися (див. рис. 4).

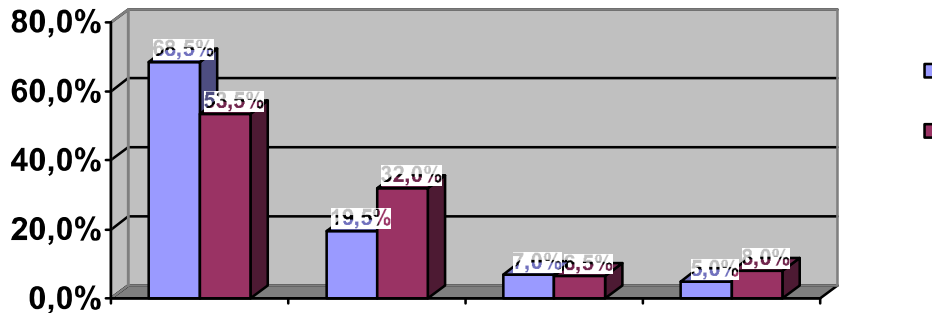
Рисунок 4.

Погляди мешканців пограниччя на закритість кордону, (%)

Якщо розглядати по областях, то можна побачити, що більшість мешканців Львівської області в більшості хочуть бачити кордон прозорим – 68,5% опитаних респондентів, де в Івано-Франківській лише 53,5%. На Івано-Франківщині 32,0% відстоюють думку, що кордон має бути відкритим для окремих груп і лише 19,5% так думають у Львівській області. Майже однаковою мірою вважають, що він повинен бути закритим 6,50% та 7,00%. Не змогли визначитися 8,0% Івано-Франківської та 5,0% Львівської області (див. рис. 5)

Рисунок 5.
Погляди мешканців пограниччя на закритість
кордону по областях, (%)

Отже, пограниччя Карпатського регіону є неоднорідним, а області які його утворюють відзначаються своєю особливістю та відмінністю ідентичностей. Вивчення та дослідження цих відмінностей та особливостей дасть можливість вирішувати не тільки проблеми міждержавних відносин а й проблеми регіонального рівня.

Література

1. Валлерстайн И. Конец знакомого мира: Социология XXI века: пер. с. англ. / И Валлерстайн. – М.: Логос, 2003.
2. Етнографія України: Навч. посібник / За ред. С.А. Макарчика. – Львів: Світ. - 1994.
3. Коржов Г. Територіальні ідентичності: концептуальні інтерпретації в сучасній зарубіжній соціологічній думці // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2010. - № 1.
4. Кочан В.М. Типологія пограниччя // Культура народів Причорномор'я. 2008. – № 124.
5. Левіцка М., Роланд А. Територіальна ідентичність у Польщі та Україні: регіональні відмінності // Україна модерна. Спеціальний випуск. Львів-Донецьк: соціальні ідентичності в сучасній Україні. За ред. Грицака Я., Портнова А., Сукаса В. – Київ-Львів, 2007.
6. Гуменюк О. Ставлення місцевих лідерів західних прикордонних регіонів України до ситуації на сучасному західному кордоні України // Перспективні дослідження. - 2003, № 20.
7. Ручка А. Варіації національно-просторових ідентичностей / За ред. А.Ручки. - К.: Інститут соціології НАН України. - 2002.

8. Ручка А. Орієнтири концептуалізації ідентичності // Соціокультурні ідентичності та практики / За ред. А.Ручки. - К.: Інститут соціології НАН України. - 2002.
9. Chlebowczyk J. Procesy narodotwórcze we wschodniej Europie Środkowej w dobie kapitalizmu. – Katowice; Warszawa; Krakow, 1975.
10. Kłoskowska A. Kultury narodowe u korzeni. - Warszawa, 1996.
11. Kłoskowska A. Tożsamość i dentyfikacja narodowa w perspektywie historycznej i psychologicznej// Kultura i Społeczeństwo, № 1. - 1992.
12. Sadowski A., Czerniawska M. Tożsamość Polaków na poganiczach. – Białystok, 1999.
13. Szczepański M. Na peryferiach systemu światowego? Socjologiczna refleksja wokół miejsca pogranicza kulturowego w układzie globalnym// Pogranicza etniczne w Europie. Harmonia i konflikty / Pod red. K.Krzysztofka, A.Sadowskiego. – Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2001.
14. Wojakowski D. O technice malowania obrazów, czyli teoretyczne dylematy socjologii pogranicza // Przegląd polonijny. – 2002. – № 3.

УДК 316.74:37(477)

А. О. Ярошенко

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ

У статті розглядається міжнародна співпраця в області вищої освіти, яка стає найважливішим інструментом подолання нових глобальних викликів і способом інтелектуального взаємозбагачення університетських співтовариств різних країн.

The article highlights the issue of the international cooperation in the field of the higher education, which turns into the most important instrument to overcome the modern global challenges and the way of mutual intellectual enrichment of the university communities in different countries.

Пріоритетом розвитку суспільства у ХХІ столітті, як визнало світове співтовариство, беззаперечно є якість освіти, якому підпорядковані всі інші показники людського життя. Ми є свідками якісних змін як у розвитку цивілізації, так і обставин життя людини, а значить у функціонуванні освіти й розумінні її якості. У виступах науковців,